

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АПК

УДК 330

Косач Ірина Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту організацій
Чернігівський національний
технологічний університет
irish_kos@ukr.net

Старченко Григорій Володимирович

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту організацій
Чернігівський національний
технологічний університет
g.v.starchenko@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В АПК УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** Досліджено особливості процесів інтеграції в АПК України. Розглянуто залучення корпоративного бізнесу до інтеграційних процесів та специфіку формування інтеграційних структур. Досліджено специфіку існуючих моделей залучення господарств населення до процесів агропромислової інтеграції. На основі аналізу функціонування малих сільськогосподарських підприємств та господарств населення обґрунтовано можливість їх залучення до інтеграційних процесів на основі впровадження механізму державно-приватного партнерства.*

***Ключові слова:** агропромисловий комплекс, агропромислова інтеграція, малий бізнес, домогосподарство, державно-приватне партнерство, інтеграційна структура.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації інтеграційні процеси поширюються в усіх сферах суспільного буття і є одним із інструментів вирішення проблем розвитку та зростання конкурентоспроможності як для окремих підприємницьких структур, так і галузей економіки взагалі. Одним із пріоритетних напрямів є інтеграція суб'єктів господарювання, в результаті якої відбувається забезпечення стійких умов економічного зростання та підвищення ефективності їхньої діяльності. Промислово-фінансові групи, транснаціональні корпорації, інтегровані підприємницькі структури є провідною виробничою силою глобалізаційних процесів, домінування якої призводить до втрати конкурентоспроможності середніх та малих товаровиробників. До переліку стратегічних напрямів розвитку вітчизняної економіки входить агропромисловий комплекс, який виступає основою формування і стабілізації системи продовольчої безпеки.

Як зазначає І. Сторонянська, в наш час відбуваються активні процеси міжрегіональної економічної інтеграції в Україні, в яких участь державних органів влади є недостатньо значною [1].

При цьому слід зазначити, що в теоретико-методологічному аспекті управління процесами національної економіки необхідно акцентувати на конструктивній взаємодії державної влади та бізнесу. Виходячи з наявних передумов, процес трансформації соціально-економічного механізму господарювання в сучасних вітчизняних реаліях пов'язаний із значними перетвореннями відносин власності та формуванням на їх основі інноваційно-інвестиційного середовища [2]. У вирішенні цих проблем актуальності

набуває становлення та вдосконалення відносин, що побудовані на засадах державно-приватного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики впровадження і розвитку відносин ДПП присвячені праці як закордонних, так і вітчизняних учених, серед яких необхідно відзначити: Б. Данилишина, Н. Бондар, І. Брайловського, Н. Бутенко, В. Варнавського, С. Грищенко, М. Дерябіну, І. Запатріну та багатьох інших. Наукову базу у площині розвитку інтеграційних процесів в АПК становлять теоретичні та прикладні розробки таких вітчизняних учених-економістів, як: В. Андрійчук, Н. Вдовенко, О. Гальцова, М. Кропивко, П. Курмаєв, М. Малік, В. Мессель-Веселяк, П. Саблук, В. Савченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо управління інтеграційними процесами в АПК та віддаючи належне зазначеним науковим напрацюванням, слід зазначити, що теоретико-методологічні проблеми формування інтеграційних структур в умовах становлення відносин ДПП поки що залишаються невирішеними остаточно та потребують поглибленого вивчення.

Метою статті є дослідження процесів підприємницької інтеграції в агропромисловому комплексі України задля визначення можливостей інкорпорації малого бізнесу до інтеграційних процесів та його подальшого розвитку і зростання конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку національної економіки інтеграційні процеси в агропродовольчому виробництві охоплюють в абсолютній більшості не всі сфери АПК, а лише ті, що безпосередньо пов'язані з виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції. Пріоритетною системоутворюючою ознакою АПК виступає використання в якості засобу виробництва земельних ресурсів та всієї сукупності умов, що складають природно-біологічний зміст процесу відтворення незамінних предметів споживання. Це дає змогу визначити сільськогосподарське виробництво як головний зв'язуючий елемент АПК.

Розвиток агропродовольчої сфери в контексті національної економіки відбувається під впливом таких факторів, як динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, платоспроможний попит населення, розмір і напрями бюджетної підтримки, кон'юнктура ринку та рівень цін. Як засвідчують дослідження світового досвіду регулювання аграрної сфери, в агропромисловому виробництві функціонують малі, середні та великі підприємства; засновані на повній власності на землю та орендних відносинах. Поширеним є також створення родинних (сімейних) ферм, сільськогосподарських кооперативів та великих інтегрованих утворень (корпорацій). Відповідно до п. 3 ст. 55 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть бути віднесені до суб'єктів малого підприємництва, якщо середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ; мікропідприємництва (10 осіб та 2 млн євро відповідно), великого підприємництва (250 осіб та 50 млн євро відповідно), середнього підприємництва (решта суб'єктів господарювання) [3].

Починаючи з 2004 р. в аграрному секторі економіки України спостерігаються процеси, які характеризують новий етап інституційних перетворень – процеси становлення корпоративного капіталізму та капіталізації аграрного виробництва на основі концентрації сільськогосподарських угідь і залучення промислових капіталів, розвиток яких наданий у таблиці 1.

Отже, згідно наведених в табл. 1 результатів досліджень основою формування великого бізнесу в агропромисловому виробництві стали необроблювані землі,

невикористовувані активи, підприємницька ініціатива, вільні ресурси і сприятливе податкове поле.

Відповідно до Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (№ 3528-IV від 15.03.2006): «Холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується і розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій двох або більше корпоративних підприємств» (абзац четвертий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом №1617-VI від 24.07.2009).

Таблиця 1

Розвиток корпоративного бізнесу в агропромисловому комплексі України

Часовий період	Фаза	Характеристика фази
2005–2010 роки	Стрімке зростання вертикально інтегрованих структур	Найчіткіше проявлялись тенденції укрупнення земельного банку і залучення зовнішнього капіталу. Ці тенденції входять у контекст типових причин створення великого аграрного бізнесу того часу, метою якого в основному було швидке накопичення ресурсів і вихід з бізнесу власників шляхом вигідного продажу цих активів. Перші компанії були продані досить успішно, однак криза 2008 року внесла певні корективи у плани інвесторів, унаслідок чого на цьому етапі було вирішено перечекати і продати компанії в період економічного зростання. Протягом вищевказаного періоду земельний банк агрохолдингів виріс приблизно в 4 рази, досягнувши позначки в 4 млн га, а частка у структурі с.-г. угідь, що перебувають у користуванні с.-г. підприємств, збільшилася до 18,1%. Середній річний приріст землі під контролем вертикально інтегрованих структур досягнув більше 30% у рік. Також серед агрохолдингів стало досить популярним розміщення акцій компаній на світових фондових біржах. У 2005–2010 рр. українські аграрні компанії залучили близько четвертої частини капіталу (1,4 млрд дол. США) від усіх українських публічних розміщень. Найбільше коштів отримали МХП (322 млн дол. США) і Кернел (302 млн дол. США)
2011–2015 роки	Фаза становлення	Можна охарактеризувати як перехідну фазу між періодами агресивної акумуляції ресурсів і підвищенням ефективності виробництва
Починаючи з 2015 року	Активне функціонування	Характеризується поступовим підвищенням ефективності виробництва

Джерело: складено автором за даними [4; 5].

У вітчизняній практиці не всі великі компанії АПК є публічними акціонерними товариствами, однак всі великі інтеграційні утворення, що об'єднані різним ступенем тісноти економічних зв'язків, незважаючи на невідповідність визначення згідно нормативно-правової бази, вважаються агрохолдингами. Крім цього, поширеною умовою віднесення до агрохолдингів, особливо в контексті дослідження їхньої економічної діяльності, впливу на ринок агропродовольчої продукції, аналізі монополістичних

тенденцій є масштаби діяльності (нарощування земельного фонду, розміри виручки від реалізації, рентабельність, можливість залучення інвестицій та реалізації інноваційних проектів).

В умовах сьогодення внаслідок економічної та соціальної диференціації сільгоспвиробників АПК України характеризується сформованою двополюсною структурою, де паралельно функціонують потужні аграрно-промислові формування та дрібні сільгоспідприємства і фермерські господарства. Ускладнений доступ до ринків збуту та мережі торговельних посередників позбавляє дрібних виробників стимулів розвитку товарного виробництва, що обумовлює виникнення напівнатурального способу ведення господарства. змушуючи вести господарство напівнатурального типу. Відповідно, господарства населення не мають жодних техніко-технологічних переваг, а їхнє функціонування не сприяє концентрації капіталу чи спеціалізації виробництва. Все це призводить до негативних наслідків, пов'язаних із зменшенням чисельності сільського населення, занепадом інфраструктури, скороченням кількості населених пунктів у сільській місцевості. Таким чином, слід зауважити, що в АПК України спостерігається тенденція розвитку монополістичної діяльності великих виробників – агрохолдингових компаній, що спричинене концентрацією агропромислового виробництва, монополієм правом власності на використання земельних та водних ресурсів, державною підтримкою ліцензування деяких видів експортноорієнтованої продукції (рис. 1).

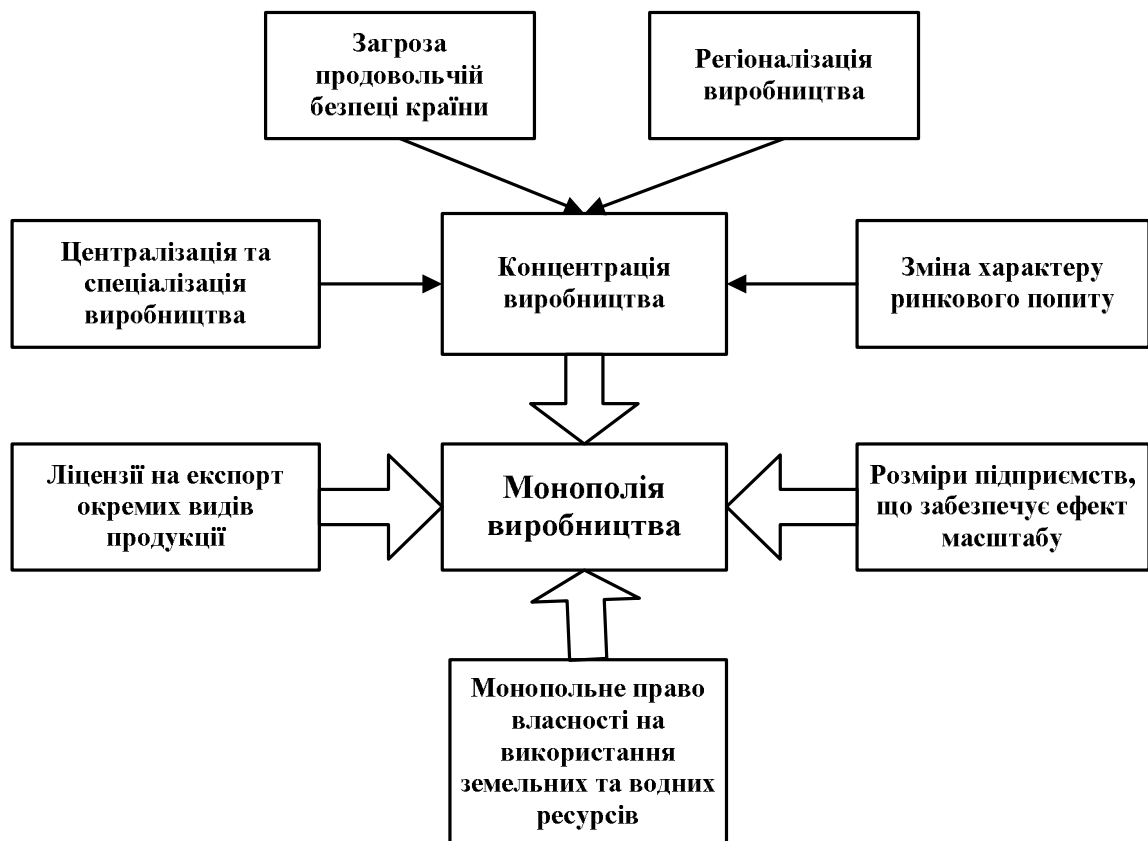

Рис. 1. Чинники виникнення монополії в АПК України

Джерело: узагальнено на основі [7].

Монополістичні тенденції, а також значні відмінності в рівні прибутковості та платоспроможності суб'єктів АПК значною мірою залежать від особливостей взаємодії малих та великих форм господарювання в АПК, які в сучасних умовах характеризуються конкуренцією за ринки сировини, ресурсів та збуту готової продукції, підсиленням протистояння замість розвитку відносин партнерства та співробітництва. В умовах активізації інноваційно-інвестиційних процесів, нарощування агрохолдингами власної

сировинної бази, формування транспортної інфраструктури та логістичних систем малий агробізнес втрачає конкурентні можливості в порівнянні з великими інтегрованими агрокомплексами як за рівнем виробничих витрат, так і технологічними, інвестиційними та інноваційними можливостями.

Процеси, що відбуваються в національній економіці та її галузях, зокрема в АПК, повинні будуватись на принципах забезпечення цілісності та інтегрованості, на основі узгодження економічних, соціальних та екологічних інтересів бізнесу та держави, що може бути забезпечено за рахунок використання державно-приватного партнерства. Зі свого боку, В.Я. Месель-Веселяк зазначає, що «...на сучасному етапі підвищення ефективності агропромислового комплексу значною мірою залежить від двох складових – здійснення організаційних заходів та удосконалення економічних відносин [7, с. 19]. Ми також погоджуємось із П. Буряком, який влучно зауважує, що стосовно інтегрованих структур відносини, які складаються між ними й державою, повинні мати скоріш паритетний характер, стримуючи абсолютне домінування однієї зі сторін, що пояснюється, по-перше, близькістю стратегічних інтересів партнерів, а по-друге, економічною впливовістю, що зменшує можливості використання варіанта директивного державного регулювання [8]. Проведений аналіз засвідчив, що інтеграційні структури мають постійно трансформуватись у відповідь на вимоги мінливого зовнішнього оточення.

Вважаємо доцільним зазначити, що наявність домогосподарств населення та фермерських господарств спонукає до постановки питання про доцільність залучення таких елементів до процесів аграрно-промислової інтеграції. На підтримці розвитку особистих селянських господарств та фермерства наголошує О. Гальцова, стверджуючи про необхідність реформування відносин власності в АПК та розвитку колективних форм організації сільськогосподарського виробництва [9, с. 244]. Як показують проведені дослідження, на даний час розроблені наступні моделі залучення господарств населення до процесів агропромислової інтеграції, основні переваги та недоліки яких надані в таблиці 2.

Таблиця 2

Моделі залучення господарств населення до інтеграційних відносин в аграрному секторі

№ з/п	Назва моделі	Переваги	Недоліки
1	Кооперативна модель (передбачає створення системи споживчої кооперації)	Колективний захист інтересів, можливість користування її членами послугами з транспортування та збуту продукції, а також консультативними послугами	Потребує створення юридичної особи, що пов'язане із понесенням витрат та можливістю настання правових наслідків, а також регулярними членськими внесками
2	Кооперативно-інтегрована модель (передбачає створення споживчого кооперативу, який інтегрується з виробничим, збутовим чи переробним підприємством)	Глибший рівень агроекономічної інтеграції в порівнянні із попередньою моделлю, за якої зберігається самостійність суб'єктів господарювання	Неможливість інтеграційної взаємодії індивідуальних сільських господарств, які не є членами кооперативу
3	Міні-кластерні моделі (передбачають створення кластера як сконцентрованої	Можливість залучення до кластера сімейних ферм, малих фермерських госпо-	Неформальний характер структури, який не дає змоги реєструвати кла-

продовження табл. 2

	на певній території групи взаємопов'язаних та взаємодоповнених економічних суб'єктів)	дарств, окремих господарств населення	стер як юридичну особу
4	Модель внутрішньогосподарського орендного чи трудового підряду (може бути реалізована за допомогою укладення договорів внутрішньогосподарської оренди та зовнішніх трудових договорів)	Селяни де-юре стають співробітниками підприємства, де – факто-виконують роботу з виробництва певного виду сільськогосподарської продукції. Господарство-інтегратор бере на себе зобов'язання із забезпечення працівників потрібними основними і оборотними засобами, гарантує їм оплату праці за певними нормами	Тимчасовий характер угоди

Джерело: сформовано автором за [11]

Аналізуючи вищезазначені в таблиці 2 моделі участі господарств населення у процесах підприємницької агропромислової інтеграції, вважаємо доцільним акцентувати увагу на наступному. Зростання ефективності функціонування господарств населення знаходиться під тиском зовнішніх факторів, до яких, перш за все, відносяться обмеженість доступу до фінансових ресурсів, складність виходу на товарні ринки. В свою чергу, як зазначає П. Курмаєв, мале підприємництво має потенціал щодо сприяння вирішенню проблеми швидкої переорієнтації ресурсів до більш ефективного виробництва при зміні кон'юнктури ринку [4, с.83].

Наголошуючи на важливості розвитку малих форм господарювання в АПК, І. Прокопа та Т. Беркута вважають, що даний процес може бути реалізований лише за рахунок належної державної підтримки [10]. Отже, в сучасних умовах розвитку національної економіки ефективний розвиток інтеграційних відносин в АПК за участю господарств населення передбачає вирішення проблем перетину інтересів трьох інституційних агентів – держави, підприємницьких структур та власне господарств населення. У відповідності із вищезазначеним нами пропонується впровадити наступний етап розвитку процесів агропромислової інтеграції, а саме формування інтеграційних підприємницьких агропромислових структур на засадах партнерських відносин за участю держави, оскільки в сучасних умовах перетворення інтеграційних відносин, придбання ними нових якостей пов'язано із виникненням суперечностей, що обумовлені проблемою взаємодії приватного та державного капіталів в умовах економічної нестабільності. Отже, у сучасних економічних умовах зростає роль інтегрованих підприємницьких формувань, заснованих на засадах державно-приватного партнерства (далі – ДПП). Це особливий вид економічних відносин між підприємницькими структурами за участю держави, які формують стійке об'єднання та посилення взаємодії на основі взаємовигідного партнерства з метою ефективного співробітництва.

Як відомо, держава виступає представником загальносуспільного інтересу, що полягає в задоволенні потреб населення у продуктах харчування, зниженні рівня бідності, забезпеченні зайнятості, сталому розвитку територій та реалізації інших гарантій держави перед народом. Недостатнє врахування загальносуспільних інтересів владою призводить до деградації суспільства, економічному занепаду, зростанню міграції, перетворенні країни на сировинний придаток держав з більш розвиненою економікою. Інтерес

господарств населення формується за рахунок соціального та майнового інтересу членів сімей і може бути задоволений одержанням доходів від реалізації продукції, соціальних гарантій, соціальних трансфертів та споживанням продукції власного виробництва.

Суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектора економіки орієнтуються, перш за все, на максимізацію прибутку та зростання доданої вартості, що забезпечується найчастіше мінімізацією витрат на оплату праці. З іншого боку, кожен суб'єкт господарювання знаходиться під впливом ринкових умов, які визначають його можливості в конкурентній боротьбі в тому числі і за рахунок кваліфікованого персоналу, а тиск з боку держави вимагає забезпечення мінімальних гарантій та дотримання норм законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи різноманітність та різновекторність соціально-економічних інтересів, позитивний синергетичний ефект в результаті їхнього поєднання може бути досягнутий лише в умовах інтеграційного формування. Суб'єкти підприємницької діяльності в процесі диверсифікації, нарощення обсягів виробництва або розвитку сировинної бази здатні задовольнити власні інтереси шляхом залучення господарств населення до спільної діяльності, які, у свою чергу, отримують гарантії щодо соціального захисту, працевлаштування, ефективного розподілу прибутків, забезпечення основними засобами, кормами, насінням, технологічної підтримки.

Список використаної літератури

1. Сторонянська І.З. Стратегічні цілі та пріоритети державного регулювання процесів економічної інтеграції регіонів України. Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Розділ II. Економічні й соціальні аспекти європейських інтеграційних процесів та інтеграції України в загальноєвропейські й регіональні структури. Луцьк, 2009. С. 201–207.
2. Забаштанський М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні: монографія. Київ: Кондор, 2016. 382 с.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Курмаєв П.Ю., Колісниченко П.Т. Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності. Молодий вчений. №10 (13). 2014. С.82-84.
5. <http://www.agroportal.ua>.
6. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
7. Месель-Веселяк В.Я. Удосконалення економічних відносин учасників інтегрованих формувань. Економіка АПК. 1998. № 12. С. 19-21.
8. Буряк П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури: перспективи розвитку в Україні. Львів: Логос. 2003. – 564 с.
9. Гальцова О.Л. Малий бізнес: стан та перспективи розвитку в агропромисловому комплексі. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2013. - №2.- С.243-248.
10. Прокопа І.В., Беркута Т.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2011. – 240 с.
11. Гуторов А.О. Розвиток виробничої контрактації в аграрному секторі економіки: монографія. Харків: ТОВ «Смуґаста типографія», 2017. 167 с.

References

1. Storonjans'ka I.Z. (2009). Strategic goals and priorities of state regulation of the processes of economic integration of the regions of Ukraine. *Naukovyj visnyk VNU im. Lesi Ukrainky. Rozdil II. Ekonomichni j social'ni aspekty jevropejs'kux intehracijnyx procesiv ta intehraciji Ukrajinu v zahal'nojevropejs'ki j rehional'ni struktury. Luc'k. (in Ukr.)*
2. Zabaštans'kyj M.(2016). Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine: monograph. Kyjiv: Kondor. (in Ukr.)
3. Hospodars'kyj kodeks Ukrajinu : Zakon Ukrajinu vid 16.01.2003 # 436-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Kurmajev P.Ju., Kolisničenko P.T. (2014). Analysis of modern approaches to state regulation of entrepreneurial activity. *Molodyj včenyj, 10 (13), 82-84. (in Ukr.)*
5. <http://www.agroportal.ua>

6. Pro xoldynhovi kompaniji v Ukrajinі: Zakon Ukrajinі vid 15.03.2006 r. URL : Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
7. Mesel'-Veseljak V.Ja. (1998). Udoskonalennja ekonomičnyx vidnosyn učasnykiv intehrovanyx formuvan'. *Ekonomika APK*, 12. 19-21. (in Ukr.)
8. Burjak P. Ju. Intehrovani pidpryjemnyč'ki struktury: perspektyvy rozvytku v Ukrajinі. L'viv: Lohos. 2003. 564 s. (in Ukr.)
9. Hal'cova O.L. (2013). Malyj biznes: stan ta perspektyvy rozvytku v ahropromyslovomu kompleksi. *Deržava ta rehiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo*, 2. 243-248. (in Ukr.)
10. Prokopa I.V., Berkuta T.V. (2011). Hospodarstva naselennja v sučasnomu ahrarnomu vyrobnyctvi i sil's'komu rozvytku. Kyjiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrajinі,. (in Ukr.)
11. Hutorov A.O. (2017). Rozvytok vyrobnyčoji kontraktaciji v ahrarnomu sektori ekonomiky: monohrafija. Xarkiv: TOV «Smuhasta typohrafija». (in Ukr.)

Kosach Iryna Anatolievna

Candidate of economics sciences,
 associate professor of the department of public
 administration and management of organizations
 Chernihiv national university of technology,
 irish_kos@ukr.net

Starchenko Grygoriy Volodymyrovych

Candidate of technical sciences,
 associate professor of the department of public
 administration and management of organizations
 Chernihiv national university of technology,
 g.v.starchenko@ukr.net

**THE INTEGRATION PROCESSES AND STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN AIC OF
 UKRAINE: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES**

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of the peculiarities of integration processes in the agroindustrial complex of Ukraine. The involvement of corporate business in the integration processes and the specificity of the formation of integration structures has been analyzed. The specificity of existing models of attracting households in the agroindustrial integration processes was explored. The possibility of small agricultural enterprises and households involvement to integration processes based on the implementation of the mechanism of public-private partnership is substantiated.

Purpose. The research aims at studying the processes of entrepreneurial integration in the agro-industrial complex of Ukraine in order to determine the possibilities of incorporation of small business into integration processes and its further development and growth of competitiveness.

Results. The processes taking place in the national economy and its branches, in particular in the agro-industrial complex, should be based on the principles of ensuring integrity and integration, on the basis of harmonization of economic, social and environmental interests of the business and the state, can be ensured through the use of public-private partnership.

Originality. In modern economic conditions, the role of integrated entrepreneurial formations, based on the principles of public-private partnership, is growing. This is a special kind of economic relations between entrepreneurial structures with the participation of the state, they form a stable association and strengthen cooperation on the basis of a mutually beneficial partnership with the aim of effective cooperation.

Conclusion. Synergetic effect can be achieved only in conditions of integration formation. The subjects of entrepreneurial activity in the process of diversification, increasing the volume of production or development of the raw material base are able to satisfy their own interests by attracting households in joint activities, which in turn will receive guarantees of social protection, employment, efficient distribution of profits, provision of basic means, feeds, seeds, technological support.

Keywords: agroindustrial complex; agroindustrial integration; small business; household; public-private partnership; integration structure.

*Одержано редакцією 28. 02.2018 р.
 Прийнято до публікації 11.02.2018 р.*